

da, da'vet faaliyetlerini genellikle gizli ve ihtilâli metotlarla yürütmüşlerdir. Buna karşılık imanın devlet başkanı olduğu dönemlerde idarî kademelerde büyük itibar kazanmaları yanında dinî işleri yürütmekle görevli dâî'd- duât da devlet içinde vezirliğe muadil bir mevkiye sahip olmuştur. Bu bakımdan dâileri sadece mezhebin propagandacıları olarak kabul etmek doğru değildir. Dâiler mezhebin gelişme ve yayılmasını sağlayan ilmî faaliyetler yanında aynı zamanda idarecilik görevi yapmış, gerektiğinde ordunun başında kumandan olarak sefere çıkmışlardır. Bu anlamda güçlü dâiler arasında, Yemen'de ilk İsmâilî Devleti'ni kuran ve Mansûr'ül-Yemen diye anılan İbn Havşeb, Kuzey Afrika'daki Berberî kabilelerini kendisine bağladıktan sonra teşkil ettiği ordu ile Ağlebîler'i yenip Mehdi el-Fâtımî'nin Fâtımî Devleti'ni kurmasını sağlayan Ebû Abdullah eş-Şîî, Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh, devrinin büyük âlimi ve Büveyhî sarayında mezhebinin ajanı olan Müeyyed-Fiddin, Karmatîliğin kurucusu Hamdân Karmat ve kayınbiraderi Abdân, Halife Mu'tazid-Billâh zamanında Abbâsî ordusunu Basra'da mağlûp ederek bütün Bahreyn yöresini zapteden Ebû Saîd el-Cennâbî zikredilebilir.

Nizârî İsmâilîler Selçuklu devrinde İran'a intikal ettikten sonra İsmâiliyye'nin eski sistemini devam ettirmişlerdir. Bu sırada zâhir imanı bulunmayan fırkaya İsfahan dâisi başkanlık etmiştir. Hasan Sabbâh devrinden itibaren 1164 yılında zâhir imam Hasan alâ Zikrihi's-selâm'ın ortaya çıkışına kadar Alamut hâkimleri gizli imanın tabii dâisi olmuşlardır. Bu arada Hasan Sabbâh dâiliğinin de üzerinde hüccet olarak görülmektedir. Daha sonra dâî'd- duât karşılığı olarak şeyh kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. Şeyhin veya dâilerin emirlerini yerine getirmek için çok sayıda ikinci derece dâiler görevlendirilmiş ve refik adı verilen kumandanların emrine, istenen görevleri yerine getirecek fidâiyyûn denilen bir de askerî güç verilmiştir. Nizârîler'in günümüzde bu anlamda bir dâî teşkilâtı mevcut değildir.

Fâtımîler'in Yemen'deki kolu olan Tayyibî Müsta'fîler, geleneksel sistemden ayrılarak imanın gaybet'i halinde dâî-i mutlakı cemaat üzerinde en geniş otoriteye sahip lider olarak kabul etmişlerdir. Daha sonra ortaya çıkan ihtilâflar neticesinde ikiye ayrılan bu fırkadan Süleymânîler'in dâî-i mutlakı Yemen'de, Dâvûdîler'in Bombay'da yerleşmiştir.

İlk Dürzîler'de dâiler, Hamza b. Ali'nin kurduğu teşkilâta göre el-cevâhir'ül-meknûne veya hudûd denilen yüksek dereceli ruhanîlerden Tâli'e (Muktenâ Bahâeddin) bağlı olarak görev yapan aşağı seviyedeki ruhanîlerdir. Dâiler vazifelerini yerine getirirken kendilerine yardımcı olan, me'zûn veya mûkâsir adı verilen bir grup daha mevcuttur. Bazan cid veya ced adını alan dâileri deccâlin dâilerinden ayırmak için dâî'î-iclâl denildiği de görülür. Muktenâ Bahâeddin'in ortadan kaybolmasından sonra Hamza'nın kurduğu teşkilât terkedilmiş, dâî ve yardımcılarını gereksiz sayılmıştır (ayrıca bk. DA'VET).

Hadis ilminde, Ehl-i sünnet'in görüşüne aykırı düşen inancını başkalarına kabul ettirmek için propaganda yapan râvinin (dâî) rivayeti delil olarak kullanılmaz. Zira böyle bir râvinin kendi inancını doğru göstermek amacıyla mezhebi aleyhindeki rivayetleri gizleyebileceği, hatta onları tahrif edebileceği dikkate alınır. Ancak Zâhiriyye âlimlerinden İbn Hazm, doğru sözlü, hâfızası kuvvetli ve titiz bir râvinin dâî de olsa rivayeti'nin kabul edileceğini söylemektedir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 669-670; Wensinck, *Mu'cem*, "d'av" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "dâ'i" md.; Bağdâdî, *el-Farık* (Abdülhamîd), s. 301-305; Hammâdî, *Keşfü esrâr'ül-Bâtıniyye* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1357/1939, s. 11-18; Nâsir-ı Hüsrev, *Câmî'u'l-hikmeteyn* (nşr. Muhammed Muîn — H. Corbin), Tahran 1363 hş., s. 110, 138, 155; Gazzâlî, *Feđâ' ihu'l-Bâtıniyye* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1384/1964, s. 21-36; Nevevî, *İrşâdû tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1408/1988, s. 114; Deylemî, *Mezhebu'l-Bâtıniyye*, s. 42, 45, 51; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 325-327; *Tecrid Tercemesi*, I, 328-331; S. de Sacy, *Exposé de la religion des Druzes*, Paris 1838, II, 15-22, 384-406; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 10; a.mlf., "The Organisation of the Fatimid Propaganda", *Journal of the Bombay Branch the Royal Asiatic Society*, XXV, Bombay 1908, s. 6-7, 20-21, 27, 34; C. Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 147; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 260-264; Tâhâ el-Velî, *el-Karâmita*, Beyrut 1981, s. 67-73; H. Corbin, *Cyclical Time and Ismaili Gnosis*, London 1983, s. 92-94; Mustafa Gâlib, *Târîhu'd-dâ'veti'l-İsmâ'iliyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelûs), s. 33-34; Nejla M. Abu İzzeddin, *The Druzes*, Leiden 1984, s. 103, 106-107; İzmirli İsmail Hakkı, "Dürzî Mezhebi", *DİFM*, II (1926), s. 99; Bayard Dodge, "The Fâtimid Hierarchy and Exegesis", *MW*, sy. 2 (1968), s. 130-135; B. Carra de Waux, "Dâî", *İA*, III, 461-462; M. G. S. Hodgson, "Dâ'î", *EI<sup>2</sup>* (İng.), II, 67-68; a.mlf., "Durûz", a.e., II, 633.



MUSTAFA ÖZ

#### DÂİRE

( الدائرة )

Arûz ilminde ideal vezinlerin, tef'ilelerindeki hareketli ve sâkin harflerin sayı ve sıralarına göre gruplandırılarak yerleştirildikleri beş bölümden her biri (bk. ARÛZ; BAHİR).

#### DÂİRE-i SENİYYE

( دائرة سنیه )

Osmanlı padişahlarının ve Mısır hidivlerinin özel mülkü sayılan toprakları yönetmek üzere bu toprakların bulunduğu yerlerde kurulan müesseseye verilen ad (bk. HAZİNE-i HÂSSA).

#### DÂİRETÜ'İ-MAÂRİF

( bk. ANSİKLOPEDI ).

#### DÂİRETÜ'İ-MAÂRİF

( دائرة المعارف )

Arapça'da modern usullerle Butrus b. Bâlus el-Bustânî (ö. 1883)

tarafından hazırlanan ilk ansiklopedi (bk. BUSTÂNÎ, Butrus b. Bâlus).

#### DÂİRETÜ'İ-MAÂRİFİ'İ-İSLÂMİYYE

( bk. the ENCYCLOPAEDIA of ISLAM ).

#### DÂİRETÜ'İ-MAÂRİFİ'İ-OSMÂNİYYE

( دائرة المعارف العثمانية )

Haydarâbâd'da Osmanîye Üniversitesi'ne bağlı bir yayın kurumu.

İmâdülmülk Seyyid Hüseyin Bilgrâmî, Mevlânâ Muhammed Enverullah Han ve Molla Abdülkayyûm'un önderliğinde bir grup ilim adamı tarafından 1888'de kurulan müessesenin ilk adı Dâiretü'l-maârifî'n-Nizâmiyye'dir. Daha sonra Osmâniye Üniversitesi'ne (Câmiatü'l-Osmâniyye) bağlanarak Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye (Osmania Oriental Publications Bureau) adını aldı. Haydarâbâd Eğitim bakanının isteği üzerine 1944'te yeniden gözden geçirilen kuruluş sözleşmesi Osmâniye Üniversitesi yönetim kurulu tarafından 1953'te onaylandı. Bu düzenleme ile idarî yönden üniversiteye bağlı özerk bir kurum statüsü kazandı. Yönetimi, rek-

## DÂİRETÜ'L-MAÂRİFİ'L-OSMÂNİYYE

tör yardımcısının başkan yardımcılığını yaptığı, idarî ve malî yönden tam yetkili bir idare meclisine devredildi. Akademik faaliyetlerinin yürütülmesi ise bir ilim heyetinin sorumluluğuna verildi. İdare meclisi kurulu ve ilim heyetinden başka meşhur ilim adamları ve seçkin şarkiyatçılarından oluşan bir de danışma kurulu göreve getirildi. Bir öz sermayeye sahip olan kurum, finans yönünden Hindistan'ın Andra Pradeş eyalet idaresi ve üniversite tarafından desteklenmektedir. Ayrıca belirli bir yayın programının uygulanmasına yönelik olarak da Hindistan Eğitim Bakanlığı'ndan yardım almaktadır.

Kuruluş gayesi, telif faaliyetlerinin altın çağı olan VIII-XIV. yüzyıllarda kaleme alınmış değerli el yazması İslâmî eserlerin toplanması, korunması, incelenmesi ve yayımlanmasıdır. Bu çerçevede Almanya, Arabistan, Fransa, Hindistan, İngiltere, İran, İspanya, İtalya, Lübnan, Mısır, Rusya, Suriye, Türkiye ve Yemen gibi ülkelerdeki devlet ve şahıs kütüphanelerinden çeşitli ilim dallarına ait değerli İslâm kaynaklarının yazma, mikrofilm, fotoğraf ve fotokopileri sağlanarak geniş bir koleksiyon oluşturulmuştur. Kurum, ehliyetli araştırma kadrosu ve ana kaynak eserleri ihtiva eden zengin kütüphanesinden aldığı ilmî güç ile yüzyılı aşkın bir süredir yürüttüğü yayın faaliyetleri neticesinde tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, felsefe, tasavvuf, tarih, dil, edebiyat, biyografi, matematik, astronomi, kozmografi, tıp, optik ve benzeri bilim dallarında yaklaşık 700 cildi bulan 200'e yakın eser yayımlamıştır. Yok olmaktan kurtarılan ve geniş bir araştırmacı kitlesinin istifadesine sunulan bu eserlerin başlıcaları şunlardır: Sadreddin Konevî'nin *İ'câzü'l-beyân*'ı, Tayâlîsî'nin *el-Müsne'd*'i, Tahâvî'nin *Müşkilü'l-âşâr*'ı, Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-'ummâl*'i, Hâkim en-Nîsâbü'nî'nin *el-Müstedrek*'i, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*'i, Zemahşerî'nin *el-Fâ'ik fî garîbî'l-hadis*'i, Hâzîmî'nin *el-İ'tibâr*'ı, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *Şerhu's-Siyerî'l-kebir*'i, İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb*'ı, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-hufâz*'ı, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb*, *Lisânü'l-Mizân*, *ed-Dürrü'l-kâmine* ve *Ta'cîlül-menfa'a*'sı, Kureşî'nin *el-Cevâhirü'l-muğiyye*'si, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber*'i, Taqıyyüddin İbn Teymiyye'nin *es-Sârimü'l-*

*meslûl*'ü, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hil-yetü'l-evliyâ*' ve *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si, Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* ve *el-Haşâ'ışü'n-nebeviyye*'si, İbnü's-Sünnî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'si, İbnü's-Şecerî'nin *el-Emâlî*'si, Ali b. Zeyd el-Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhak*'ı, İbn Düreyd'in *el-Cemhere fi'l-luğa*'sı, Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *Miftâhu's-sa'âde*'si.

## BİBLİYOGRAFYA :

Abul Hasan Ali Nadwi, *Muslims in India* (trc. Mohd. Asif Kidwai), Lucknow 1960, s. 100-101; *Da'iratu'l-Ma'arif: A Short History 1888-1976* (nşr. The Da'iratu'l-Ma'arifi'l-Osmania), Hyderabad 1976; *Literary Services of the Da'iratu'l-Ma'arifi'l-Osmania* (nşr. The Da'iratu'l-Ma'arifi'l-Osmania), Hyderabad 1986; Syed Hashimi (Faridabadi), "The Da'irat-ul-ma'arif", *IC*, IV (1930), s. 625-664; M. N., "New Books in Review: Recent Publications of the Dâ'iratu'l-Ma'arif, Hyderabad-Deccan", *a.e.*, XXIV/2 (1950), s. 134-144; "Dâ'iretü'l-ma'arifi'l-'Osmâniyye", *Şekâfetü'l-Hind*, I/3, New Delhi 1950, s. 131-133; "Dâ'iretü'l-ma'arifi'l-'Osmâniyye bi-Ĥaydarâbâd ed-Dekken", *a.e.*, VI/2 (1955), s. 76-81; M. A. Mu'id Khan, "Publications of Da'irat-al-ma'arif, Osmania University, Hyderabad-Dn.", *IC*, XXXI/3 (1957), s. 271-274; M. Nizamuddin, "A Brief Survey of the Dâiratu'l-ma'arif, Hyderabad-Deccan, India, and Its Recent Important Publications", *IQ*, I/2 (1954), s. 119-121; "Da'iratu'l-Ma'arifi'l-Osmania, Hyderabad", *Encyclopaedia of India*, Delhi 1988, I, 101.



CENGİZ KALEK

## DAKAR

Senegal Cumhuriyeti'nin başşehri.

Batı Afrika'nın en batı noktasındaki Yeşilburun (Cap Vert) yarımadasının güneydoğu ucunda ve Gore adasının karşısında yer alır; adı Volof dilindeki demirhindi ağacının karşılığı olan *dakhar* kelimesinden gelmektedir. Afrika'nın en büyük ve en kozmopolit şehirlerinden biri olan Dakar Senegal'in hem siyasî hem de ekonomik, kültürel, ticarî ve dinî merkezidir. Stratejik konumunun yanı sıra milletlerarası hava ve deniz ulaşımında da büyük bir öneme sahiptir. Afrika'nın güneyini dolaşarak Orta ve Güney Amerika'ya giden Avrupa gemilerinin uğrak yeri ve ikmal merkezidir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar yerli Lebular'a ait basit bir balıkçı köyü olan şehrin gelişmesine coğrafi konumu tesir etmiştir. Yeşilburun yarımadasının alüvyonlu verimli arazisi üzerinde kurulmuş olan Dakar'ın rutubetli iklimi Senegal'in iç kesimlerinden farklı ve son derece güzeldir.

Geniş bir alana yayılmış olan Dakar başlıca dört bölgeye ayrılmıştır. Limanın batısında yer alan Le Plateau (Dakar-Ville), büyük ticaret merkezlerinin bulunduğu Avrupalılar'la varlıklı sınıfların yaşadığı modern kesimi oluşturur; başkanlık sarayı, meclis binası ve diğer idarî yapıların çoğu buradadır. Limanın kuzeydoğusundaki sanayi bölgesi, çeşitli endüstri kuruluşları, Dakar Ulucamii ve bazı kültür kurumlarının toplandığı yerdir. Le Plateau'nun kuzeydoğusunda yer alan ve şehrin en kalabalık, en sağlıklı kesimini teşkil eden Grande Medina ise yoksul Afrikalılar'ın yaşadıkları gecekondu bölgesidir. Şehrin banliyösünü oluşturan Fann bölgesi de milletlerarası havaalanı, üniversite, kütüphane ve bazı kültür kuruluşlarının bulunduğu kesimdir. Gelişmekte olan modern semtler planlı şehirciliğe örnek teşkil edecek niteliktedir. Dakar'daki milletlerarası havaalanı ve liman, ticaret ve taşımacılığın yanı sıra turizm alanında da önemli rol oynamaktadır.

Dakar'da çeşitli etnik gruplara mensup karışık bir halk yaşamakta ve sayıca en kalabalık grubu Voloflar oluşturmaktadır. Bunun dışında Lebu, Tukulör, Serer, Pöl, Bambara, Sarakole ve Diyalalar da önemli oranda temsil edilirler. Yerli halkın yanında % 7-8 oranında Avrupalılar da bulunmaktadır. Nüfusun sadece dörtte biri burada doğmuş, geri kalanı ise göçmen olarak dışarıdan gelmiştir. Şehir merkezinin kenarlarında teşekkül eden gecekondu semtlerinde yaşayanların büyük çoğunluğu Senegaliler'den meydana gelmekle birlikte Gi-

